

УДК: 162.2

## КАТЕГОРІЯ «СПВВІДНЕСЕНЕ» ЗА АРІСТОТЕЛЕМ І КАТЕГОРІЯ «ВІДНОШЕННЯ» В ІГРАХ ДІТЕЙ

*Недопитанська С. М.*

*Досліджується категорія «соотнесенное» за Арістотелем і категорія «відношення» в іграх дітей дошкільного віку, оскільки категорія відношення являється основою висновків дітей за аналогією.*

**Ключові слова:** категорія відношення, категорія «соотнесенное», гра, логіка, мислення.

Розвиток логічного мислення дошкільників – це проблема формування культури мислення підростаючого покоління, яка залишається актуальною у наш час. Це проблема педагогіки і філософії одночасно.

Дошкільний вік - найцінніший вік у закладенні основ розвитку логіки дитини.

Основним засобом розвитку логіки дитини є гра, яка націлена на розвиток умінь і навичок правильно мислити – за законами логіки.

Дана стаття націлена на пошук категорії «відношення» і категорії «соотнесенное» за Арістотелем у іграх дітей, так як оперування категорією «відношення» являється найважливішою при характеристиці логічного мислення дитини і категорія відношення виступає базовою для пізнаючого розуму, являючись умовою можливості висновків за аналогією.

Запропоноване дослідження здійснюється вперше і є логічним продовженням попередніх наших наукових шукань, які були направлені на виявлення системної природи гри з погляду загальної параметричної теорії систем А. І. Уймова.

Предметом дослідження виступають ігри, які розвивають логіку дитини дошкільника.

Метою дослідження є виявлення категорії «відношення» і категорії «соотнесенного» за Арістотелем у іграх, що розвивають логіку дітей дошкільного віку.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати наступні завдання:

дослідити ігри, які розвивають логіку дитини-дошкільника;

дослідити сутність категорій «відношення» і категорії «соотнесенное» за Арістотелем;

виявити категорію «відношення» і категорію «соотнесенное» за Арістотелем у іграх дітей дошкільного віку.

---

Дошкільне дитинство — оптимальний період в розумовому розвитку людини. Результати психологічних і педагогічних досліджень останніх років показують, що можливість розумового розвитку дошкільників значно вищі, ніж передбачалося раніше.

Відомо, що на кожному етапі життя дитини закладається певний фундамент, який має своє визначене місце в становленні цілісної особистості. Лише на такому фундаменті можуть повноцінно формуватися психічні властивості та здібності, необхідні для переходу дитини на наступний віковий етап.

Розвиток у дітей логіки є важливим етапом у підготовці до подальшого навчання, становлення особистості. Дані експериментальних досліджень, проведених В. Єгоріною [1], І. Матасовою [2], Л. Венгер [3], Л. Рубінштейном [4], підтвердили, що діти, які набули певного досвіду, мислять досить логічно. В дошкільному віці відбувається перехід від наочно-дійового до наочно - образного, а далі – до міркувального мислення. Цей віковий період важливий для розвитку пізнавальної активності дитини, що знаходить вираження в пошуковій і дослідницькій діяльності, спрямованій на відкриття нового.

Логічність — це один із основних показників якості мислення особистості, який є важливим засобом у всіх видах діяльності людей. Здатність людини самостійно логічно мислити, доказово обґрунтовувати свої думки, доводити їхню істинність виникає і формується в ході її інтелектуального розвитку, одночасно з набуттям уміння виділяти істотні ознаки предметів та явищ, абстрагувати їх від неістотних, узагальнювати тощо.

Доказовість мислення дітей значною мірою залежить від усвідомлення ними причинних зв'язків між предметами та явищами об'єктивної дійсності. Як правило, дошкільнята швидше усвідомлюють зовнішні зв'язки, якщо їх можна виявити у процесі безпосереднього спостереження за об'єктами навколишнього світу, ніж причини приховані. Виявлення прихованих зв'язків потребує ґрунтового аналізу і вміння абстрагувати. Психологи вважають, що за умови спеціального навчання старші дошкільнята здатні встановлювати причинні залежності між предметами та явищами, міркувати логічно. А набуттю вміння логічно міркувати передують спроби обґрунтовувати свої думки, довести їхню відповідність об'єктивній дійсності.

Форма дитячого буття – гра; вона - оптимальний засіб всебічного розвитку дитини і природна форма впливу на дитину, в якій реалізуються бажання, наміри, інтереси, вподобання кожної дитини, що визначає вектор її індивідуального розвитку; «провідна діяльність дітей дошкільного віку» [5, с. 303].

Логічні ігри та вправи навчають дитину мислити логічно і творчо, критично ставитись до будь-яких думок, давати відповіді не лише на прості та складні запитання, а й на запитання, які вимагають від дітей нестандартного мислення. Головне, що всі ці вміння діти навчаються застосовувати під час доведення своїх думок, під час знаходження певних аргументів у доказ свого твердження.

---

Сучасна дошкільна педагогіка найчастіше послуговується такою класифікацією ігор [5, с.312]:

Творчі ігри. До них належать режисерські, сюжетно-рольові (сімейні, побутові, суспільні), будівельно-конструкційні, ігри на теми літературних творів (драматизації, інсценування).

Ігри за правилами. Цю групу утворюють рухливі (великої, середньої, малої рухливості; сюжетні, ігри з предметами; з переважанням основного руху: бігу, стрибки тощо; ігри-естафети) та дидактичні ігри (словесні, з іграшками, настільно-друковані). Окрему групу становлять народні ігри (забави, рухливі, дидактичні, обрядові).

Нами досліджено ігри [6], [7], [8], [9] і проінтерпретовано класифікацію ігор сучасної дошкільної педагогіки з погляду загальної параметричної теорії систем [10], [11]. В ході дослідження встановлено: будь-яка гра – система [6], ігри «за правилами» - система з реляційною структурою, «творчі ігри» - система із атрибутивною структурою [7, с. 32].

Проведені дослідження спонукають віднайти зв'язок між отриманими висновками і категорією «соотнесенное» за Арістотелем та категорією «відношення» в іграх дітей.

В онтологічному плані світ розподілений на речі, властивості, відношення.

Будь-яке відношення характеризує ті речі, між якими воно існує.

Н. І. Кондаков визначає відношення як «одну из форм, один из необходимых моментов всеобщей взаимосвязи всех предметов, явлений, процессов в природе, обществе и мышлении» [12, с. 454].

А.І.Уйомов дає онтологічне і логічне визначення відношень. Перше - "отношение - представление одной и той же вещи в виде различных соотношений ее элементов" [13, с. 53], і друге - "отношение можно выражать через предикат, но предикат особого рода, приписывающий сразу двум или нескольким вещам вместе и ни одной из них в отдельности" [13, с. 53]

А. І. Уйомов виділяє 4 типи властивостей відношень: 1) рефлексивність, нереклексивність, антирефлексивність; 2) симетричність, несиметричність, антисиметричність; 3) транзитивність, нетранзитивність, антитранзитивність, функціональність, нефункціональність. [13, с. 194-195].

Н. І. Кондаков аналізує також інші властивості відношень: відношення називання, просторові і часові відношення, відношення зовнішнього і внутрішнього та інші.[ 13, с. 453-461].

Дослідимо категорію «відношення» в деяких іграх. Розглянемо гру: «Яке слово зайве?» [14, с. 52]. Мета: розвивати вміння класифікувати. ХІД ГРИ. Повідомити дітям, що ви будете зачитувати ряди слів, у кожному з них є зайве слово. Його потрібно знайти, назвати і пояснити, чому воно зайве.

- 
1. Тюльпан, лілія, квасоля, ромашка.
  2. Річка, озеро, море, міст.
  3. Лялька, скакалка, земля, м'яч.
  4. Стіл, килим, крісло, ліжко.
  5. Агрus, тополя, береза, липа.
  6. Курка, орел, індик, півень
  7. Саша, Коля, Петров, Юра.
  8. Веселий, швидкий, смачний, сумний.
  10. Березень, листопад, квітень, травень.

Дана гра – система [6], концептом якої є мета, структурою – хід гри, субстрат – набір слів.

Крім того, дана гра – приклад «субстратної гри» [8, с. 136] із реляційною структурою і атрибутивним концептом – вона має правила і дії гри, які потрібно виконувати.

Згідно традиційної логіки, діти оперують логічною формою поняття, його змістом і обсягом, здійснюють логічну операцію класифікацію або класифікування – об'єднують однорідні предмети в один клас, а чужорідний предмет вилучають.

У даній грі між поняттями прослідковується відношення супідрядності: в об'ємі одного і того ж супідрядного (родового) поняття входить два чи кілька підрядних йому понять (видових). Несумісне поняття, яке не входить в об'ємі родового поняття – вилучається. Отже, між сумісними поняттями маємо відношення рефлексивності, симетричності.

Розглянемо гру: «Придумаємо загадку» [14, с. 45]. Мета: вчити дітей міркувати, виділяти істотні особливості, ознаки предметів та описувати їх. ХІД ГРИ. Логіка придумування загадок складна для дошкільника, починати слід із зовнішніх ознак оточуючих предметів. Наприклад: «Круглий, смугастий, а всередині червоний» (кавун). Згодом функціональні ознаки: «Шумить, воркоче, ковтає — все вдома очищає» (пилосос). Далі пропонуються порівняння та літературні загадки, наприклад: «Фарбоване коромисло над рікою повисло» (веселка). Незрозумілі слова слід пояснити.

Логічний аспект гри прослідковується у правильній побудові міркувань, яке розпочинається із переліку ознак предметів (понять), потім функціональних ознак предметів (понять), тобто: діти здійснюють логічну операцію визначення поняття, за допомогою якої розкривають зміст поняття – перелічують ознаки, які в ньому мисляться.

Також, граючи наведену гру, діти ціле розбивають на частини – користуються аналізом.

---

Віднайдемо логічні відношення між поняттями. Завдання гри націлене на пошук рівнозначних понять – тих, що мають різний зміст і той самий об'єм. Отже, маємо відношення тотожності між поняттями, рефлексивності та симетричності.

Гра на придумування загадок – підбір ознак предмета зовнішніх і функціональних – гра із атрибутивною структурою і реляційним концептом; гра на відгадування загадок – гра із реляційною структурою і атрибутивним концептом.

Про «соотнесённое» Арістотель детально пише в «Категоріях» [15] (Глава сьома) і в «Метафізиці» [16] (Книга п'ята, глава п'ятнадцята). У цьому вченні Арістотель виклав принципи буття предметів.

Категорія «соотнесённое» чи «по отношению к чему-то» введена Арістотелем для визначення особливого зв'язку між об'єктами, коли їх сутність виявляється від взаємного відношення один з одним: «Соотнесённым называется то, о чем говорят, что то, что оно есть, оно есть в связи с другим или находясь в каком-то ином отношении к другому; так, о большем говорят, что то, что оно есть, оно есть в связи с другим; ведь говорят — большее, чем что-то; и о двойном говорят, что то, что оно есть, оно есть в связи с другим; ведь говорят - двойное против чего-то» [15, 6а 35-38], [6 в 1-3].

Про значення категорії «соотнесённое» можна судити і по онтологічному змісту цієї категорії, коли Арістотель розглядає проблему «яким образом множественно существующее вообще» і редукує свої десять категорій до трьох, де знаходимо категорію «соотнесенное»: «ведь одно - сущее это сущности, другое - свойства, третье - соотнесённое». [16, 1089 в 23-24.]

В «Метафізиці» [16] Арістотель виділяє три види «соотнесённого»: «Соотнесённым называется (1) то, что относится как двойное к половинному, как тройное к трети и вообще как то, что в несколько раз больше, к тому, что в несколько раз меньше; (2) то, что относится как способное нагревать к нагреваемому, то, что можно разрезать, - к разрезаемому, и вообще то, что можно делать, - к претерпеваемому; (3) то, что относится как измеримое к мере, познаваемое - к познанию и чувственно воспринимаемое - к чувственному восприятию» [16, 1020 в 25-27].

Перше «соотнесённое» Арістотель називає «соотнесённым по числу», друге – «соотнесённым в смысле способности» і ці два види «соотнесённых» являються такими, що «сама его сущность включает в себя отношение, а не потому что нечто другое находится в отношении к нему. Измеримое, познаваемое и мыслимое называются соотнесёнными потому, что другое находится в отношении к ним» [16, 1020 в 27-32].

Дослідимо категорію «соотнесенное» за Арістотелем в іграх.

Як бачимо, категорія «відношення» нетотожна із категорією «соотнесенное» за Арістотелем. Діти в іграх оперують поняттями, здійснюють

---

різні логічні операції. Саме об'єм поняття і його обсяг, а також операції над поняттями: визначення поняття і ділення поняття, операція узагальнення і обмеження поняття демонструють категорію «соотнесенное» за Арістотелем і є співвіднесеними парами.

Аналіз змісту і обсягу поняття як «соотнесенную» пару віднесемо до третього виду співвіднесеного, в якому «измеримое, познаваемое и мыслимое называются соотнесёнными потому, что другое находится в отношении к ним» [16, 1020 b 27-32].

В «Категоріях» [15] Арістотель розрізняє «соотнесённое» і відношення: «...однако находится в к чему-нибудь - это не то же, что быть по самому существу соотнесённым с другим. А отсюда ясно, что, если кто-нибудь определенно знает нечто соотнесённое, он будет определенно знать и то, с чем оно соотнесено» [15, 8a 33-35]. Значить «соотнесенное» являється «відношенням», однак не всяке «відношення» являється «соотнесённым». «Соотнесенное» у Арістотеля – не «відношення», а «річ», яка знаходиться у відношенні. Відношення, що має місце у «соотнесённого» розуміється Стагірітом завжди як функціональне відношення, кореляти якого визначаються однозначно. Наприклад, голова чи рука до чогось відносяться, але «знание того, к чему они относятся отсюда не вытекает с необходимостью: чья это голова или чья это рука можно не знать определенно» [15, 8 b 16-18].

Це означає, що для розуміння природи змісту поняття потрібно враховувати його певну залежність від обсягу поняття. І навпаки, природа обсягу поняття може бути розкрита через його співвіднесеність із змістом поняття. Цей взаємозв'язок між змістом і обсягом поняття називають законом зворотного відношення (змісту і зв'язку).

Арістотель відмічає ще одну важливу характеристику «соотнесённого»: воно може бути: 1) «соотнесённым самим по себе» і 2) «соотнесённым с чем-то привходящим образом, например: человек - потому, что для него привходящее то, что он вдвое больше [чего-то], а двойное есть нечто соотнесённое». [16, 1021 b 5-10]. Прийємо позицію, що об'єм поняття і його обсяг співвіднесені між собою не «привходящим образом», а являються «соотнесённым самим по себе».

Також Арістотель у бутті «співвіднесених» виділяє властивість «обоюдности»: «Все соотнесенные между собой [стороны] обоюдны; так, под рабом подразумевается раб господина, а под господином – господин раба; и под двойным – двойное по отношению к половинному, а под половинным – половинное по отношению к двойному» [15, 6b 25-30], в якій пара співвіднесених об'єктів визначається шляхом «указания наоборот» [15, 7a], «соотнесенные между собой [стороны]... по природе существуют вместе» і «устраняются вместе» [15, 7b 15-20].

---

Отримані дослідження підводять нас до певних думок. Перша із них та, що категорія «соотнесенное» за Арістотелем тісно пов'язана із принципом подвійності, а друга – «соотнесенное» за Арістотелем являється родовим поняттям по відношенню до «подвійного» як видове поняття. Це означає, що принцип подвійності є конкретизація категорії «соотнесенное» за Арістотелем.

У філософії у визначенні категорій «річ», «властивість», «відношення» знаходяться дві пари понять: «річ-властивість», «річ-відношення» (А. І. Уйюмов).

Зміст поняття як сума його істотних ознак може бути експлікована як атрибутивна структура, а об'єм як сума предметів, що мають ці ознаки, - як реляційна структура. Відповідно, атрибутивна і реляційна структура поняття в його подвійному системному моделюванні репрезентують різновидність «обоюдности» співвіднесених сторін поняття: змісту і об'єму в категоріях системно-параметричного методу

Властивість «обоюдности» і співвіднесеності змісту і об'єму поняття може бути перенесено і на операції визначення і ділення поняття. При визначенні поняття розкривається його атрибутивна структура, при операції ділення поняття розкривається його реляційна структура. Ці сторони поняття не тільки співвіднесені і «обоюдні», але і «взаємно оборотні» [17].

Ідея про дві структури – атрибутивну і реляційну – введена А. І. Уйюмовим в параметричній загальній системі у подвійному системному моделюванні. Обидві структури «соотнесенные» і «обоюдні» по відношенню один до одного. Принципу подвійності і «обоюдности» підчиняються також дескриптори системних моделей: атрибутивний концепт реалізується на атрибутивній структурі, а реляційний концепт реалізується на атрибутивній структурі, де можна «указати на оборот» [15, 7a].

Відзначимо, проведена нами інтерпретація ігор за допомогою ЗПТС: ігри «за правилами» - система з реляційною структурою, «творчі ігри» - система із атрибутивною структурою - відповідає принципу «соотнесенного» за Арістотелем, який вперше окреслив принципи буття предметів.

У підсумку наголосимо, що оперування дітьми категорією «відношення» допомагає їм чітко визначати зв'язки між об'єктами по відношенню один з одним без можливості «указати на оборот» [15, 7a]. Категорія «соотнесенное» за Арістотелем навчає вміння співвідносити предмети, що пов'язані між собою певною природою, є «обоюдні» [15, 6b 25-30] і їх можна «указати на оборот» [15, 7a].

Дані категорії не є тотожні, однак «соотнесенное» - є відношення і, на наш погляд, категорія «соотнесенное» за Арістотелем експлікує статус буття протилежностей.

Зміст поняття як сума його істотних ознак може бути експлікована як атрибутивна структура, а об'єм - як реляційна структура. Відповідно, атрибутивна і

---

реляційна структура поняття в його подвійному системному моделюванні репрезентують різновидність «обоюдности» співвіднесених сторін поняття: змісту і об'єму в категоріях системно-параметричного методу.

Властивість «обоюдности» і співвіднесеності змісту і об'єму поняття може бути перенесено і на операції визначення і ділення поняття. При визначенні поняття розкривається його атрибутивна структура, при операції ділення поняття розкривається його реляційна структура. Ці сторони поняття не тільки співвіднесені і «обоюдны», але і «взаимно обратимы».

Розуміння дорослими (а вони є носіями і трансформаторами знань) онтологічної природи даних категорій сприяє глибокому проникненню у суть відношень між об'єктами, які вивчаються і пізнаються дитиною, а це в свою чергу сприяє розвитку логіки дитини, виховує доказовість дитячого мислення.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні видів аналогій за А. І. Уйомовим у іграх дітей дошкільного віку, так як діти в іграх моделюють дійсність і означають якісь її (дійсності) фрагменти.

### Список літератури

1. Егорина В. С. Формирование логического мышления младших школьников в процессе обучения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Егорина Вера Сергеевна. – М., 2003. – 208 с.
2. Матасова И. Л. Математические игры как средство развития логического мышления у детей старшего дошкольного возраста : дис. ... канд. пед. наук : 19.00.07 / Матасова Инна Леонидовна. – Самара, 2003. – 211 с.
3. Венгер Л. А. Развитие познавательных способностей в процессе дошкольного воспитания / Л. А. Венгер. – М. : Педагогика, 1986. – 224 с.
4. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования / С. Л. Рубинштейн. – М. : АН СССР, 1958. – 147 с.
5. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Т. І. Поніманська. – К. : Академ-видав, 2006. – 456 с.
6. Недопитанська С. М. Дитяча гра як система / М.С. Недопитанська // Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития '2010: сб. науч. трудов по материалам междунар. науч.-практ. конф., 4-15 октября 2010 г., Т. 17. Философия и филология. – Одесса: Черноморье, 2010. – С. 7.
7. Недопитанська С. М. Ігри дітей дошкільного віку і подвійне системне моделювання / М.С. Недопитанська // Современные направления теоретических и прикладных исследований '2011: сб. науч. трудов по материалам междунар. научн.-практ. конф., 15-28 марта 2011 г., Т. 25. Философия и филология. – Одесса: Черноморье, 2011. – С. 30-33.
8. Недопитанська С. М. Інтерпретація різних типів ігор дітей дошкільного віку з погляду системно-параметричного аналізу / С. М. Недопитанська // Наукове пізнання. – 2011. - №2. - С. 115-121.
9. Недопитанська С. М. Класифікація ігор дітей дошкільного віку в рамках параметричної загальної теорії систем / С. М. Недопитанська // Наукове пізнання. – 2011. - №1. - С. 132-137.
10. Уемов А. Общая теория систем для гуманитариев / А. Уемов, И. Сараева И., А. Цофнас; [под общ. ред. А. И. Уеова.] – Варшава: Uniwersitas Rediviva, 2001. - 276 с.
11. Уемов А. И. Системные аспекты философского знания / Уемов А. И. – Одесса: Студия «Негоциант», 2000. – 160 с.
12. Уемов А.И. Вещи, свойства и отношения / А.И. Уемов. – М: Изд-во АН СССР, 1963.– 184 с.



- 
13. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – М.: Наука, 1975.— 721 с.
  14. Нечипорук Н. І. Розвивальні ігри для дошкільників / Н. І. Нечипорук, О. П. Томей. – Х.: Основа, 2007. – 192 с.
  15. Аристотель. Категории / Аристотель. – М.: Мысль, 1978– . – (соч. : в четырех томах / Аристотель ; Т. 2. – 686 с).
  16. Аристотель. Метафизика / Аристотель.– М.: Мысль, 1976– . – (соч. : в четырех томах / Аристотель ; Т. 1. – 550 с).
  17. Терентьева Л. Н. Понятие, суждение, умозаключение в категории Аристотеля «соотнесенное» / Л. Н. Терентьева // «Проблеми викладання логіки та дисциплін логічного циклу». IV міжнародна науково-практична конференція (13-14 травня 2010 року). Київський університет. 2010. – С. 101-103.

**Недопитанская С.В. Категория «соотнесенное» по Аристотелю и категория «отношение» в играх детей** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология. – 2011. – Т.24 (63). – № 1-2. – С. Исследуется категория «соотнесенное» за Аристотелем и категория «отношение» в играх детей дошкольного возраста, так как категория отношения является основой выводов детей по аналогии.  
**Ключевые слова:** категория «соотнесенное», категория «отношение», игра, логика, мышление.

**Nedopitanskaya S. M. “Correlation” category according to Aristotle and “relation” category in preschooler games** // Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Philosophy. Culturology. Political sciences. Sociology. – 2011. – Vol.24 (63). – № 4. – P. “Correlation” category according to Aristotle and “relation” category in preschooler games are analyzed, as these categories are the basis of children’s conclusions by analogy.  
**Keywords:** relation category, correlation category, game, logic, thinking.